

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

Кваліфікаційна робота

**ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА У БАЗОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ**
**FEATURES OF CREATING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL
ENVIRONMENT IN PRIMARY SCHOOL IN THE CONDITIONS OF
WAR**

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійної програми
Педагогіка середньої освіти
Строй Анастасія Валеріївна
Науковий керівник: кандидат психологічних
наук, доцент
Кузнєцова Оксана Володимирівна
Рецензент: доктор педагогічних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту
природничо-математичних наук, інформатики та
менеджменту Державного закладу
»Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д.Ушинського» Чорненко Н.М.

Рекомендовано до
захисту:
протокол засідання
кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
№ _____ від _____

Захищено на засіданні ЕК
протокол № _____ від _____
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)
Голова ЕК
_____ Тетяна ОСИПОВА

Завідувач кафедри
Неля
Кузнєцова

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота присвячена аналізу особливостей створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни. В роботі сфокусовано увагу на вивченні питань освітнього середовища, що відповідає індивідуальним потребам дитини з різним рівнем здоров'я та різним досвідом проживання війни.

У першому розділі представлені теоретичні засади проблеми створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі. У другому – організаційно-методичні засади емпіричного дослідження особливостей створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі. Третій розділ містить результати емпіричного дослідження особливостей створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі.

Висвітлено організаційно-методичні засади емпіричного дослідження особливостей створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни. Результати емпіричного дослідження репрезентують дані про характеристики освітнього середовища у базовій школі, показники агресивності та ціннісних орієнтацій у нормотипових дітей та учнів з особливими освітніми потребами. Наведено педагогічні рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне освітнє середовище, інклюзивне фізичне середовище, інклюзивне психологічне середовище.

ABSTRACT

The qualification work is devoted to the analysis of the features of creating an inclusive educational environment in a basic school in the conditions of war. The work focuses on studying the issues of an educational environment that meets the individual needs of a child with different levels of health and different experiences of living in war.

The first chapter presents the theoretical foundations of the problem of creating an inclusive educational environment in a basic school. In the second - organizational and methodological principles of empirical research on the features of creating an inclusive educational environment in a basic school. The third section contains the results of an empirical study of the features of creating an inclusive educational environment in a basic school.

The organizational and methodological principles of the empirical study of the peculiarities of creating an inclusive educational environment in a basic school in the conditions of war are highlighted. The results of the empirical study represent data on the characteristics of the educational environment in the basic school, indicators of aggressiveness and value orientations in normal children and students with special educational needs. Pedagogical recommendations for creating an inclusive educational environment in a basic school in wartime conditions are given.

Key words: inclusion, inclusive educational environment, inclusive physical environment, inclusive psychological environment.

ЗМІСТ

ВСТУП.....
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У БАЗОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ	
1.1. Поняття про інклюзивне освітнє середовище	
1.2. Специфіка інклюзивного освітнього середовища у базовій школі	
1.3. Основні аспекти створення інклюзивного освітнього середовища в умовах війни...	
Висновки до розділу 1.....
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У БАЗОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ	
2.1. Етапи емпіричного дослідження	
2.2. Методи та методики емпіричного дослідження.	
Висновки до розділу 2.....
РОЗДІЛ III. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У БАЗОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ	
3.1. Аналіз результатів оцінки інклюзивності освітнього середовища у базовій школі	
3.2. Показники агресивності та ціннісних орієнтацій у нормотипових дітей та учнів з особливими освітніми потребами.	
3.3. Педагогічні рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни .	
Висновки до розділу 3.....
ВИСНОВКИ.....
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ВСТУП

Актуальність роботи. Динамічні зміни, які відбуваються в українській освіті, мають на меті розвиток нового освітнього середовища на засадах партнерства, налагодженої комунікації між всіма учасниками освітнього процесу.

Інклюзивна освіта – це свідчення соціальної зрілості суспільства, його здатності прийняти різноманіття людського існування і створити усі умови для соціалізації, активної комунікації, самовираження, самореалізації, самоствердження та самообслуговування осіб із порушенням розвитку чи тимчасовим порушенням стану здоров'я. Інклюзивна освіта – це шлях до організації ефективного навчання під час війни, зважаючи на посилення відмінностей між учнями, що пов'язано, зокрема, з різним досвідом проживання воєнних подій.

Інклюзивний підхід під час війни до організації освітнього середовища для національної системи освіти є відносно новим. Завдяки вивченню зарубіжного досвіду, удосконаленню законодавчої та нормативно-правової бази України, організації додаткового навчання педагогічних кадрів, поглиблення та розширення змісту підготовки майбутніх педагогів, створення інклюзивно-ресурсних центрів, введення посади асистентів вчителя/вихователя та самої дитини, спрямування субвенції з державного бюджету на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, підтримці та заохоченню відповідної діяльності громадських організацій можемо вже сьогодні узагальнювати перші результати впровадження інклюзії в національну систему освіти. Та, попри позитивні зрушення у впровадженні інклюзивної освіти, є ще чимало перешкод, бар'єрів та викликів, які необхідно долати. Але вчителі дуже охоче працюють над цим питання і разом з дітьми навчаються на своїх помилках. Оскільки війна в Україні - це надзвичайно виклики і для дітей, і для педагогів, фахівці вивчають інклюзивну освіту. Під час дистанційної освіти вчителі самостійно працюють

з класом і з дитиною з певними порушеннями. Батьки разом з вчителем працюють з навчальним матеріалом, щоб дитина його зрозуміла.

Дослідження різних проблем освітнього середовища під кутом зору інклюзії набуває актуальності і привертає науковий інтерес завдяки його поліструктурності та міждисциплінарності. У процесі аналізу психолого-педагогічної та історико-філософської літератури виокремлено особливо значущі для нашого дослідження праці вітчизняних і зарубіжних науковців, у яких висвітлено різні аспекти організації та впливу інклюзивного освітнього середовища на процес навчання дітей з освітніми потребами. Зокрема, це С. Дерябо, В. Лебедев, В. Орлов, В. Панов, В. Рубцов, Н. Селіванова, С. Тарасов та ін. (створення різних концептуально структурних моделей освітнього середовища); А. Колупаєва, Г. Нікуліна, Л. Сердюк, П. Таланчук та ін. (наукове обґрунтування теоретичних засад навчання осіб з різними нозологіями в інклюзивному освітньому середовищі); Т. Бондар (особливості створення інклюзивного освітнього середовища в закладах вищої освіти), Н. Борисова, Е. Данілавічюте, А. Колупаєва, Н. Компанець, С. Литовченко, Л. Шипіцина та ін. (дослідження проблем взаємодії фахівців психолого-педагогічного профілю в межах інклюзивного освітнього середовища), Л. Олтаржевська та ін. (управління закладом освіти інклюзивного типу), Т. Гречко, Н. Черненко (управління ризиками в процесі впровадження педагогічних інновацій в інклюзивній освіті) тощо.

Об'єкт дослідження: освітнє середовище закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: інклюзивне освітнє середовище у базовій школі в умовах війни.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі під час війни.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати ключові ознаки інклюзивного освітнього середовища, визначити передумови та бар'єри його створення у базовій школі в умовах війни.
2. Визначити етапи та логіку дослідження, обрати відповідні методи та методики.
3. Описати характеристики інклюзивного освітнього середовища у базовій школі під час війни.
4. Емпірично встановити деякі передумови та бар'єри створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни.
5. Надати методичні рекомендації щодо формування інклюзивного освітнього середовища у базовій школі під час війни.

Методи дослідження. Завдання кваліфікаційної роботи зумовили вибір методів та методик, орієнтованих на комплексний характер дослідження: теоретичні методи – зіставлення та систематизація наукових матеріалів, за допомогою яких було проведено теоретико-методологічний аналіз обраної проблеми; емпіричні методи – тестування, анкетування; математико-статистичні методи – обробка та узагальнення отриманих даних емпіричного дослідження.

Для проведення емпіричного дослідження були використані: методика оцінки агресивності у відносинах А. Ассінгера, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Розроблено анкету для директора / вчителів з визначення параметрів інклюзивного освітнього середовища в базовій школі та анкету для учнів базової школи щодо їх суб'єктивної оцінки інклюзивності та комфортності освітнього середовища в базовій школі.

База дослідження. Вибірку склали учні п'ятих класів Одеського ліцею №118 Одеської міської ради. Взяли участь 32 осіб у віці 10-11 років, учні 5-х класів.

Теоретична значущість отриманих результатів полягає у вивченні теоретико-методологічних основ створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі. В ході дослідження з'ясовано сутність поняття

«інклюзивне освітнє середовище» та визначено характеристики інклюзивного освітнього середовища у базовій школі.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що викладені у кваліфікаційній роботі теоретичні та практичні результати дослідження мають прикладне застосування – розраховані на використання у закладах загальної середньої освіти; можуть бути враховані вчителями у плануванні заходів при створенні інклюзивного освітнього середовища.

Апробація результатів дослідження. Матеріали магістерського дослідження були презентовані на Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні підходи до формування багатомовної та полікультурної компетенції в умовах викликів сьогодення» (Одеса, 23-24 листопада 2023 року).

Деякі результати кваліфікаційного дослідження висвітлено у збірнику наукових праць та матеріалів конференції:

Строй А.В. Зміни інклюзивного освітнього середовища у базовій школі під час війни. *Актуальні проблеми педагогічної освіти в XXI столітті* : матеріали Міжнар.наук.- практ. онлайн-конф. (м. Одеса, 23-24 листопада 2023 р.). Одеса, 2023. С. 297-230.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи сторінок, з них основного тексту 66 сторінок, таблиць – 2, рисунків – 2, список використаних джерел містить 54 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У БАЗОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Поняття про інклюзивне освітнє середовище

Кожна людина, має право на навчання від стану її здоров'я, чи хвора дитина чи здорова має право навчатися в школі і отримувати знання. Багато людей не знають свої права та обов'язки. Тим паче коли це нове, багато хто не хоче усвідомити, що її дитина може бути в інклюзивному класі.

Інклюзивне навчання (від англ. inclusion – включення) – це система освітніх послуг, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу, а також її соціалізацію та інтеграцію у суспільство [2].

Інклюзивне навчання (англ. inclusive education) – навчання учнів або студентів із особливими потребами шляхом залучення їх до загального освітнього середовища за місцем їхнього проживання. Інклюзивне навчання розглядається як альтернатива інтернатній системі (коли дітей з особливими потребами утримують та навчають окремо від інших дітей) та навчанню вдома [3].

Аналіз поглядів науковців на питання про навчання інклюзивних дітей свідчить про наявність двох підходів. З позицій першого, інклюзивна освіта – це шлях до соціалізації дітей з особливими освітніми потребами у суспільстві, щоб вони навчилися жити зі своїми вадами і відчували себе повноправними людьми в Світі. З позицій другого підходу, така дитина має навчатися вдома. На мій погляд, саме перший підхід відображає гуманістичний світогляд і надає широкі можливості для соціалізації дітей з певними особливостями розвитку.

Для того, щоб навчання було рівнозначним в інклюзивному класі то вчитель розробляє спеціальну, полегшену програму, плани, методи, форми навчання для дитини.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [3].

Інклюзивна освіта — це процес, у якому школа намагається відповідати на потреби усіх учнів, вносячи необхідні зміни до навчальної програми та ресурсів, щоб забезпечити рівність можливостей [4].

У двох визначення вірно написано, що інклюзивна освіта може створити можливості для навчання для всіх дітей. Щоб всі діти мали можливість відвідувати школу, знайомитися з новими друзями, соціалізувати в суспільстві.

У Законі «Про освіту», Концепції Нової української школи, Професійному стандарті вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти, Державному стандарті початкової освіти в широкому соціокультурному контексті сьогодні розглядається формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Базою для цього є наявність ефективного освітнього простору, уміння вчителя створити сучасне освітнє середовище, комфортне для всіх учасників процесу навчання. Для з'ясування сутності поняття «інклюзивне освітнє середовище» та його взаємодії з поняттями «освітнє середовище» та «освітній простір», необхідно передусім визначити сутність і взаємозалежність базових понять «середовище» та «простір».

Численні праці засвідчують наукове зацікавлення вчених природою поняття «середовище». Поняття «середовище» не має чіткого й однозначного визначення в науці. У найзагальнішому сенсі «середовище» розуміється як оточення, під впливом якого відбувається становлення та розвиток людини. Поняття «середовище» поєднується за значущістю з освітою, роль якої в

сучасному суспільстві неухильно зростає, тому в наукових дослідженнях часто виникає взаємозалежність понять «середовище» і «освіта».

Впроваджувати інклюзію непросто в будь-якому середовищі, зокрема в школі. Адже вона об'єднує велику кількість людей з різними умовами життя й виховання, досвідом та здібностями, які приходять сюди з однією метою – отримувати освіту. Тому втілення інклюзії в реальність потребує продуманого підходу й високого рівня творчості [31].

Питанню освітнього середовища як чинника розвитку особистості учня приділяється багато уваги науковцями та учителями. Поняття «середовище» відображає залежність та взаємозв'язок умов, що забезпечують розвиток людини, її взаємодію з оточенням. Середовище – це не просто соціальна статична одиниця, це складна система, що знаходиться в постійному розвитку, що охоплює різні, близькі й далекі життєві сфери. Середовище є сукупністю людей, об'єднаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів, а також соціально-побутові умови, у яких проходить життя людини; її оточення [36].

У педагогіці є такий термін як «середовище». Він був дуже давно введений ще в епоху Просвітництва. Люди його розуміють як різні умови існування. В даному терміні слово «середовище» розглядається як макросередовище, суспільно-економічна система в цілому (продуктивні сили, сукупність виробничих відносин і соціальних інститутів, свідомість, релігія й культура конкретного суспільства); мікросередовище як безпосереднє соціальне оточення людини (сім'я, колектив школи і групи різних рівнів) [28].

Аналізу проблеми освітнього середовища присвячені роботи вчених: Л. Андрєєва, А. Артюхіна, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, Т. Браун, Дж. Гібсон, О. Гора, Г. Горська, Н. Зибина, С. Максимова, В. Мастерова, У. Мейс, Т. Менг, О. Мондонен, С. Мякішев, Л. Ориніна, О. Пехота, С. Пімонова, І. Подольська, В. Рибалка, В. Семиченко, Н. Сенченко, В. Серіков, С. Сисоєва, М. Турвей та інші.

Однак, у літературі терміни «освітнє середовище» та «освітній простір» часто співставляють. Давайте розглянемо ці поняття і розкриємо зміст і формування освітнього середовища.

Проаналізуємо визначення інклюзивного освітнього середовища. Під поняттям «освітнє середовище» розглядається безпосереднє оточення особистості, сукупність різних умов її функціонування і життєдіяльності, міжособистісних відносин з людьми, що комплексно впливає на розвиток людини. Таке визначення середовища як соціальної категорії, на думку І. Малишевської, доводить, що середовище сприяє особистісному розвитку людини, забезпечуючи взаємодію навчання і виховання [19].

Освітнє середовище, на думку М. Тюті, є частиною мегасистеми соціального середовища та має на увазі учнів школи в процесі навчання, що включає педагогічні умови, різні ситуації, їх поведінку між собою, об'єднаними спільною педагогічною та навчальною діяльністю. Освітнє середовище наділене відмінними характеристиками, особистісними факторами середовища і має багаторівневу структуру з вертикальними взаємозв'язками між рівнями [27].

Щодо «інклюзивного освітнього середовища» І. Малишевська пропонує його розуміння як певну технологію інклюзивного навчання, спрямовану на досягнення кінцевого результату – успішну соціалізацію дітей і молоді з особливими освітніми потребами.

Інклюзивне освітнє середовище можна вважати індивідуальним середовищем. Воно призначене для зручних умов навчання дитини і для розвитку людей, дітей з різними захворюваннями [16].

Щоб створити інклюзивне середовище ми повинні поєднати психологічні, технічні умови для дітей, які мають особливі освітні потреби.

Фізичне середовище – це організація і дизайн групової кімнати, що охоплює центри діяльності, навчальні матеріали, іграшки, меблів [6]. Це означає, що зовнішній і внутрішній вигляд повинен не містити нічого зайвого, щоб дитина не поранилася. Безпеці дитини нічого не повинно заважати. Меблі,

іграшки повинні відповідати віку дітей і постійно відновлюватися. Вчителі можуть дослідити чим грається дитина і використовувати іграшку у навчанні. І більше уваги приділяти тим формам роботи, яка цікава дитині з особливими потребами.

Соціальне середовище - взаємодія, яка відбувається у класі між дітьми, дітьми і педагогами, дітьми, педагогами і батьками.

В «Індексі інклюзії» визначені цінності, які сприяють розвитку інклюзивного закладу освіти – рівність, права, участь, спільнота, повага до багатоманітності, сталий розвиток, ненасильство, довіра, співчуття, чесність, мужність, радість, любов, надія, оптимізм і краса. Ці цінності їх обговорювали із вчителями, дітьми та багато хто з людей також додали свою думку [55].

Для того, щоб навчання було якісним, потрібно складати цікаві програми. Для більшого вивчення потрібно щоб всі полиці були відкриті і діти могли би брати все, що їм цікаво. Діти повинні обмінюватися інформацією не тільки з дітьми, але і з вчителями, не боятися з ними поговорити, щось спитати. Середовище має величезний вплив на когнітивний, соціальний, емоційний і фізичний розвиток дітей. Створюючи фізично і психологічно безпечне середовище, педагог сприяє розвитку дітей. Дослідження і гра, самостійна і групова діяльність, різноманітні ресурси сприяють взаємодії між дітьми та дітьми і дорослими.

Коли створювали напрями інклюзивного середовища вималювалася така картина: відмовитися від старого навчання вчителів – учнів, вони повинні бути рівні; створювати атмосферу зручну для дітей з інклюзією; розбудувати школу як громаду; вчителі повинні об'єднатися і всі разом працювати з дітьми з особливими потребами; навчити дітей вірити в себе [21].

Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є:

- визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей;

- адаптація навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини у процесі навчання у класі;
- використання різних варіантів об'єднання дітей у групи;
- налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу;
- використання широкого спектру занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини.

Мета створення інклюзивного освітнього середовища – надати можливість відповідати на освітні запити будь якої дитини.

Метою інклюзії є створення необхідних умов для розвитку учнів з особливими потребами, створити освітнє середовище для дітей. Це означає, що не дитина, не учень підлаштовується до вимог навчання, а освіта змінюється для дитини. За допомогою цього дитина з хворобою може звернутися в будь яку школу для навчання.

Інклюзивний підхід передбачає, що дитина з раннього віку знаходиться в соціумі. Діти можуть спілкуватися зі здоровими дітьми і брати участь у різних заходах. Дуже добре, що діти з особливими потребами навчаються зі здоровими дітьми, коли вони будуть дорослі то зрозуміють, що не потрібно жаліти і сміятися з людей з особливими потребами. Люди будуть добре сприймати і гарно ставитися до людей, будуть дружити і підтримувати людей з особливими потребами [15].

Для створення інклюзивного середовища у закладах освіти потрібно забезпечити рівні умови для навчання і усестороннього розвитку дітей, підлітків з інклюзивними потребами так і здорових дітей. Це означає, що інклюзивне середовище працює з дітьми з ООП і здоровими учнями одночасно. Інклюзивне освітнє середовище надає право кожної дитини на освіту, не залежно від здоров'я та місця проживання.

Завдяки створенню інклюзивного середовища, діти зможуть:

- 1) здійснити право дитини з освітніми процесами на навчання, вони самостійно вибирають заклад де навчатися; розширити можливості людям з освітніми потребами знаходити роботу;

2) створити безбар'єрне фізичне і психологічне середовище освітнього закладу (зробити безпечні, зручні умови для навчання дітей з інклюзією);

3) зробити освітнє середовище доступним для усіх студентів та молоді;

4) індивідуалізувати освітній процес (через використання спеціальних освітніх маршрутів для осіб з ООП, застосування адаптованого змісту освіти, спеціальних навчальних засобів, навчально-методичного і дидактичного матеріалу відповідно до потреб цих осіб);

5) сприяти виникненню професіоналів, які би працювали з дітьми, людьми з особливими потребами (вчителів-дефектологів, логопедів, корекційних педагогів та ін.);

б) співпрацювати з батьками у розв'язанні завдань виховання, навчання учнів, студентів з ООП;

7) зменшити дискримінацію та соціальні стереотипи; створити умови для формування моральних якостей та соціального інтелекту усіх здобувачів освіти; формувати в соціумі навички толерантності, поважати молодь та старше покоління з ООП [59].

Зауважимо, що поняття «освітній простір» також є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (Н. Бастун, С. Бондирева, О. Веряєв, С. Гершунський, В. Гинецінський, Б. Ельконін, О. Леонова, Н. Рибка, А. Самодрин, В. Слободчиков, Т. Ткач, І. Фрумін, І. Шалаєв, І. Шендрік, Т. Чернецька, Г. Щевельова та ін.). Його розглядають як цілісну й динамічну систему, складне багаторівневе і багатофункціональне утворення.

Деякі вчені розглядають освітній простір як педагогічну реальність, у якій відбувається зустріч, взаємодія, осмислення і пізнання особистістю (подія) оточуючих її елементів-носіїв культури (освітнього середовища), що забезпечує суб'єктивізацію і прогресивний розвиток об'єктів (фігурантів і предметів). Інші вважають освітній простір не педагогічним, а соціологічним феноменом, визначаючи ядром його освітню програму. Одиницею

конструювання освітньої програми є освітня задача, яка торкається власних життєвих перспектив школярів [28, с.7].

Сучасний освітній простір гнучкий, наповнений, створює різноманітні можливості для різних видів діяльності, викликає радість, стимулює фантазію, мотивує до навчання.

Зазначимо, що ключовим якостями сучасного освітнього простору, які забезпечують реалізацію сучасних підходів в освіті:

- цілісність, єдність і впорядкованість предметно-просторового середовища та візуального сприйняття;
- багатофункціональність, гнучкість та мобільність;
- вікова відповідність;
- персоналізованість, наявність особистого простору;
- свобода, відкритість сприйняття, креативність;
- практичність та ергономічність;
- гармонійність та збалансованість;
- соціалізація та співпраця [29, с.17].

Таким чином, освітній простір, освітнє середовище, навчально-виховне середовище - кожен термін учені розглядають як реально існуючий феномен, що включає певний перелік елементів, які характеризують ту чи іншу сферу людської діяльності.

Отже, інклюзивний простір і освітній простір вчені поєднали. Освітній інклюзивний простір – це освітньо-корекційне середовище закладу освіти, у якому відбувається освітньо-виховна інтерактивна взаємодія всіх учасників освітнього та корекційно-розвивального процесу в умовах інклюзивного навчання. Погоджуючись із думкою М. Берегової, зауважимо, що аналіз основних понять показує, що інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивний освітній простір – це взаємопов'язані поняття, які базуються на принципах включення дітей із особливостями психофізичного розвитку в освітній простір закладу освіти, забезпечення їм рівного доступу до якісної освіти [37].

Основою концепції інклюзивної освіти є принципи: всі діти рівні між собою і всі однаково можуть навчатися в закладах освіти, не зважаючи на різне культурне й соціальне походження. Інклюзивна освіта допомагає підлаштувати інклюзивну освіту до навчального середовища для потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями [47].

Інклюзивна освіта спрямована на надання кожній дитині навчання не залежно від їх захворювання. Інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та навчальне середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями.

Деякі дослідники трактують поняття «діти з особливими освітніми потребами» досить широко і розглядають у даному контексті не лише дітей з особливостями розвитку, а й обдарованих малюків, дітей, позбавлених батьківської опіки, а також тих, хто пережив війну чи переїхав з іншої країни (регіону).

Варто зазначити, що в Україні основною категорією дітей з особливими освітніми потребами прийнято вважати осіб з особливостями психофізичного розвитку:

- з порушеннями зору (сліпі, зі зниженим зором);
- із порушеннями слуху (глухі, зі зниженим слухом);
- з порушеннями мовлення;
- із затримкою психічного розвитку;
- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- із розумовою відсталістю;
- зі складними вадами розвитку (у тому числі, з розладами аутичного спектру) [2].

При існуючій різноманітності термінології загальними, проте, для всіх понять, які характеризують розглянуту групу осіб, є такі риси:

- у дитини є фізичні, психічні обмеження або функціональні недоліки, причому ці недоліки мають бути зафіксовані компетентною комісією;

- ці недоліки або обмеження в тій чи іншій мірі ускладнюють виконання звичайних для людини життєвих функцій;

- ці недоліки або обмеження є досить тривалими, що спричиняє необхідність надання допомоги людині, створення особливих умов для її життєдіяльності.

Відмітимо деякі особливості в педагогічній та учнівській спільноті. За допомогою цілеспрямованого спілкування з ровесниками покращується когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей.

Однокласники стають прикладом поведінки для дітей з інклюзією. Опанування нових вмінь та навичок відбувається комплексно й природно.

Під час навчання виокремлюються сильні сторони дітей та їх здібності та чим вони захоплюються. У дітей з'являється можливість брати активну участь у громадському житті. Учні з особливими потребами можуть розвивати свій талант, свої здібності, соціалізуватися в суспільстві та навчатися у вищих навчальних закладах.

Є певні позитивні моменти і для інших дітей у учнівському колективі. Діти вчаться толерантно ставитися до різноманітних людських особливостей, співпрацюють, навчаються налагоджувати й підтримувати теплі стосунки з дітьми з різними потребами. Учні навчаються не тільки бути винахідливими, а й співчувати й допомагати іншим.

Для вчителів, які працюють в інклюзивних класах відбувається постійний процес саморозвитку: вони більш обізнані з індивідуальними особливостями учнів, опановують ширший спектр педагогічних методик, набувають вищої кваліфікації, завдяки чому ефективно сприяють розвитку дітей з урахуванням їхніх потреб і можливостей. Педагоги вчаться дивитися на життєві ситуації очима дітей, що сприяє кращому розумінню світу малечі [35].

Отже, перевагами інклюзії є, на думку науковців і вчителів-практиків, є виховання толерантності у дітей. В будь-яку важку хвилину вони зможуть підтримати один одного або чужу людину. Вчителі завжди будуть

удосконалювати свої знання, шукати вихід з ситуації, радіти успіхам учнів, тому що діти з інклюзією – це непрості діти і не завжди можливо передбачити, прорахувати, що вони можуть зробити. Вчитель разом з помічником повинні бути дуже обачливі і працювати в команді з іншими педагогами та з класом.

Інклюзія – це ще не повністю вивчена система. Заснована на тому, що всі діти різні з різними хворобами (в когось хвороба може бути в легкій формі, у інших дуже важкої форми), але все одно діти повинні навчатися в однакових умовах, І школа повинна подбати про комфорт, безпечне середовище дитини – це пандус або ліфт, спеціальні туалети, кімнату для відпочинку дитини, кімнати для фізичної культури, кімната для психолога, харчування для дитини(можливо буде потрібно безглютенове або без цукру).

Суб'єктом інклюзивного класу є дитина з обмеженими можливостями. Поряд зі звичними поняттями «інвалід», «дитина-інвалід», в правовій сфері використовуються такі терміни, як «діти з відхиленнями у розвитку», «діти, які мають вади у психічному та (або) фізичному розвитку», «діти з обмеженими можливостями здоров'я», «особи з обмеженими можливостями».

Що можна робити, якщо твою дитину називають інклюзивною? Саме перше ви можете наголошувати все добре, що вона робить, а саме головне не сварити її. Вчителі або батьки повинні завжди підтримувати дитину і не розмовляти, що дитина лінива. Якщо важко, щось учневі дається то потрібно звернути на це увагу і зрозуміти, що не так, і допомогти у вирішенні проблеми. Ще можна спробувати займатися з репетитором, якщо ви не можете самостійно займатися з дитиною. Тоді проблема навчання зникне. Взагалі, дитину потрібно розвивати не тільки в навчання ,можливо ,якісь гуртки, секції. Якщо дитина погано працює можна самостійно займатися вправами для мовного розвитку. Вправи можна знайти в книгах, інтернеті або звернутися до спеціаліста . Вчителі і батьки повинні завжди цікаво проводити уроки, щоб дитині було цікаво і не нудно. Дітям з особливим розвитком цікаво і корисно плавати та малювати, слухати музику . Дуже цікаві завдання, що пов'язанні з моторикою рук, можна гратися з піском або складати маленькі детальки. Якщо

дитина правша, то потрібно, щоб вона робила все лівою рукою – це буде відмінний результат. Потрібно завжди розмовляти зі своєю дитиною з особливими потребами. Потрібно пояснювати дитині, що може бути за будь-який вчинок, який вона зробить. Дитина завжди бере приклад з батьків, тому батьки повинні показувати приклад у спілкуванні між людьми. Спілкування головне, тому що за допомогою мови ми і живемо і соціалізуємося у суспільстві.

Батьки повинні приймати велику участь у житті дітей їхнього розвитку. Дітям важливо зрозуміти, що батьки та вчителі їх розуміють і підтримують. Вони не повинні боятися іти і школу або додому. А навпаки все розповідати, довіряти батькам. [5]. Завжди так було що вчитель - дитина – батьки – це так званий трикутник, який завжди працює, допомагає, чують один одного. Дитині з особливими можливостями як ніколи потрібна допомога свої рідних, близьких її людей. Тому мама з татом повинні обов'язково брати участь у навчанні дитини (хвалити).

1.2 Специфіка інклюзивного освітнього середовища у базовій школі

Сьогодні інклюзивна освіта є дуже потрібна для нашого суспільства. Людина повинна зрозуміти навіщо вона в суспільстві.

Поняття інклюзії означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей [1].

Соціальна ізоляція – це поняття, яке використовують нині у багатьох країнах, для того, щоб охарактеризувати сучасні форми соціальних перешкод. Доктор Лінн Тодман, директор Інституту соціальної ізоляції в професійній психологічній школі Адлера, вважає, що соціальна ізоляція відноситься до процесу за які люди або цілі громади їх обмежують у своїх правах та можливостей (наприклад, там де вони живуть, де працюють, охорона здоров'я, залучення до громадського життя). Іншими словами – це наслідок численних

втратах, які унеможливають у повному обсязі участь осіб або груп осіб (людей похилого віку, осіб з інвалідністю, шукачів політичного притулку та інших) у економічному, соціальному і політичному житті суспільства [10].

«Соціальна інклюзія» (включення, залучення) та «соціальна ізоляція» були прийняті до використання Європейським Союзом наприкінці 1980-х — початку 1990-х років. Концепція «соціальної інклюзії» виникла у відповідь на зростаючу соціальну нерівність, що стала наслідком нових умов на ринку праці, та невідповідності існуючої системи соціального забезпечення, які не могли задовольнити потреби різних верств населення.

«Соціальна інклюзія» охоплює широкий спектр стратегій, ресурсів, орієнтованих на ті групи населення, які перебувають у несприятливому становищі [11].

Соціальна ізоляція вона пов'язана з інклюзією.

У Новій українській школі заохочуватимуть інклюзивну освіту. Для учнів з ООП мають бути створені умови для навчання спільно з однолітками. З метою створення умов для інклюзивного навчання дітей з ООП необхідно розробити індивідуальні програми їх розвитку, що охоплюватимуть корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і засоби для навчання таких дітей [20].

У 2001 році в Україні зробили проєкт соціальної адаптації та інтеграції у соціум дітей з особливими потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах. Після проєкту в Україні почали активно залучати дітей у навчальний процес.

У 2017 році прийняли Закон про інклюзивну освіту, в якому прописані права дітей. Кожна дитина має право безкоштовно навчатися у будь-якому освітньому закладі, незалежно від наявності групи інвалідності. У Законі прописані наступні права учнів:

- Можливе віддалене чи індивідуальне навчання;
- Психолого-педагогічна, корекційно-розвиткова терапія;

- Зарахування в інклюзивні класи загальноосвітніх навчальних закладів;
- Облаштування навчальних приміщень з урахуванням потреб учнів;
- Підтримка корекційних фахівців;
- Адаптована навчальна програма, форми та методи навчання [4].

Тобто будь-яка дитина може навчатися в будь-якій школі. Всі школи повинні бути готові до створення умов для навчання в інклюзивному класі.

Обговорювати проблеми інклюзивного навчання почали у 1998 році. Була створена програма, яка розробляла створення успішного навчання дітей з особливими потребами у навчанні в навчальних закладах.

Після вивчення досвіду інших країн щодо навчання дітей з різними захворюваннями, було зрозуміло, що всі діти повинні жити повноцінним життям і навчатися жити в суспільстві, і мати право на повноцінну освіту.

На думку В. Панка, для вирішення цієї проблеми потрібні неупереджені підходи. Тому освіта почала розвиватися і ставати більш відкритою і брала приклад зі світових країн, які вже активно запровадили інклюзію в освіту. На даний момент батьки самостійно можуть обрати куди вони хочуть, щоб дитина з особливими потребами пішла навчатися. Дуже багато різних форм навчання в школах є наприклад: спеціальна школа-інтернат, інтегрована, інклюзивна, індивідуальна форми. А вчителі постійно навчаються і використовують різні форми роботи під час заняття. [8].

На нашу думку, слова, сказані В. Панком, доречні в умовах сьогодення. Діти дуже швидко навчаються, тому ми повинні навчати всіх дітей однаково, щоб вони могли співпрацювати один з одним у дорослому житті. Основною метою освіти та виховання у розвивальному освітньому середовищі, з одного боку, виступає створення умов задля розвитку унікальної особистості, яка прагне максимальної самореалізації і здатна робити вибір у нестандартних ситуаціях. З іншого боку, у випадку такого спрямування освіти стає можливим розвиток не лише особистості учня, а й суспільних цінностей, соціальних

інститутів і різних видів соціальної діяльності. Для цього кожен вчитель завжди повинен самовдосконалюватися і саморозвиватися, особливо в умовах війни.

Із 2008 по 2013 роки почав працювати проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Над проектом працювали українські і канадські вчені.

Для чого він був створений:

- Сприяти зміцненню закладів освіти та громадські організації де є діти з особливими потребами;
- Створити певну матеріальну базу для підтримки з інклюзивними дітьми у загальноосвітніх навчальних закладах і в суспільстві.
- Створити матеріальну базу для підготовки вчителів із дітьми з особливими потребами ;
- Навчити дітей ставитися до людей з різними порушеннями позитивно і навчити жити в суспільстві [8].

Проект запустили тільки в двох областях Львівській області та в Криму та обрали дві звичайні школи і запустили експериментальні класи. Всім класам було надано все необхідне. В ході експерименту зрозуміли, що потрібна чітка підготовка і співпраця з батьками. А далі інтегровані форми навчання та виховання були поширені по всій Україні. В експериментальних класі вивчались аспекти, які потребують посилення для впровадження інклюзивних практик в освіті:

- неповне забезпечення нормативно-правових та організаційно-фінансових умов для запровадження інклюзивного навчання;
- не було матеріальної бази, що повинен робити асистент вчителя і не було асистента вчителя;
- не були підготовлені класи для роботи з дітьми з інклюзією;
- діти з особливими потребами не мали можливість дістатися до школи, не було автобусами зі супроводом відповідного персоналу;

- не було в школах інклюзивної навчально-методичної літератури з урахуванням захворювання дитини (програмами, підручниками, посібниками);

- вчителі та учні не були готові прийняти до свого класу дитину з особливими потребами .

Тому спочатку батьки не дуже хотіли пускати дитину на навчання з дитиною з хворобою, але згодом змирилися і зрозуміли ,що діти з освітніми проблемами все одно будуть навчатися в звичайній школі. Батьки і діти вже звикли ,що в класі є дитинна з освітніми потребами.

Законодавчо прийняли інклюзивну освіту у 2010 року, коли до Закону України «Про загальну середню освіту» були внесені зміни, згідно з якими загальноосвітні навчальні заклади могли повноправно створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами. У жовтні 2010 року затвердили концепцію, в серпні 2011 року затвердили порядок навчання в школах. 5 липня 2017 року президент П. Порошенко підписує Закон «Про інклюзивну освіту» («Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»). За законом можна було зрозуміти, що дитина з особливими потребами може навчатися в будь якому навчальному закладі, не залежно від важкості захворювання дитини. Також можна навчатися дистанційно ті в індивідуальній формі навчання.

Інклюзивну освіту почали добре фінансувати на профільні програми. У 2017 році для дітей з особливими потребами було виділено багато коштів з державного бюджету. Інклюзивна дитина має безкоштовне харчування ,шкільний автобус, може займатися у різних гуртках. Головним документом інклюзивної освіти в Україні є Концепція «Нова українська школа», яка була затверджена у квітні 2017 року Національною Радою Реформ.

Багато видано нормативно-правових документів і написано досліджень. Коли почали аналізувати кількість людей, то прийшли до висновку, що людей з інвалідністю стає все більше і більше. Більшість людей з інвалідністю – це

діти. Сама велика проблема людей з особливими потребами - це пересування по місту, знаходження роботи [9].

Найгострішою проблемою в роботі з дітьми з інклюзією є організувати навчальний процес, навчити жити в суспільстві. Звичайно, у цій проблемі мають місце завдання, які носять характер політичний, економічний, правовий, філософський, психологічний, соціологічний. У вчителів саме головне завдання це навчання і практика дітей . Складністю є те що поєднати багато галузей (вікова, педагогічна, медицина та дефектологія). Тому і вчитель повинен себе постійно вдосконалювати , щоб відповідати всім критеріям .

Для того щоб інклюзивний підхід в освіті був сформований потрібно навчити учителів і вихователів , щоб вони сприймали дитину, яка вона є. І допомогли , навчили дитину з освітніми потребами жити в суспільстві.

В інклюзивному класі може навчатися до 30 дітей, троє з яких – з особливими потребами. Під час навчання з дитиною повинен бути поряд асистент, який буде її підтримувати під час уроків та на перерві.

В Україні немає спеціальних умов для людей з особливими освітніми потребами, наприклад: пересування в громадському транспорті; не можна зайти в навчальні заклади в інвалідних візках; не достатньо навчального матеріалу; бракує спеціалістів.

На жаль, в Україні немає системи обліку дітей з інвалідністю, ми не можемо побачити повну картинку. Ми не знаємо, скільки дітей з фізичними вадами, а скільки з розумовими вадами. Якщо розглянути статистику, то на 1.01.2015 р. в Україні налічувалось 151,1 тис. дітей-інвалідів [7, с. 66]. За словами лікарів, більшість дітей переважає з розумовими вадами, а менше з фізичними вадами [9].

Після опрацювання наукових статей, починаєш глибше аналізувати навчально-виховний процес, зокрема інклюзивне середовище, у сучасних закладах освіти. Існує багато проблем: відсутність обладнання, певних спеціалістів для інклюзивних дітей.

Професійне навчання для інвалідів – це підвищення їхнього соціального статусу та можливість підвищення рівня доходів, розвиток навичок та вміння працювати. Саме важливо, що під час пошуку роботи людей з інвалідністю не дуже хочуть брати. І це дуже загострена проблема, тому що не має роботи для людей з інклюзією. Або багато хто бояться брати людину хвору на роботу.

Основна мета професійного навчання інвалідів – навчити жити її в суспільстві. В Україні порушується принципи людей з інвалідністю. Тому що кожен громадянин країни має рівні права, освітні послуги, може розвивати свій талант [9].

Після опрацюванні всіх джерел можна побачити, що про інклюзію середньої школи, зокрема у час війни, дуже мало інформації. Найбільше описано про молодшу школу, всі аспекти навчання, програми, форми роботи у неї. Вчителі середньої ланки навіть не мають, де взяти інформацію про навчання дитини з освітніми потребами.

Таблиця 1.1

Функції інклюзивної освіти

Функція	Характеристика
Правова	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення права дітей з ООП на здобуття освіти в умовах звичайних закладів освіти за місцем проживання дитини; • попередження і боротьба з виключенням в освіті; • виявлення й усунення чинників, що перешкоджають реалізації права; <p>дитини з ООП на освіту на умовах рівності і доступності;</p>
Соціалізації	<ul style="list-style-type: none"> • засвоєння дітьми з ООП широкого кола цінностей, соціальних ролей і очікувань, на основі яких складається повсякденне життя людей, а також цінностей, що пропагуються закладом освіти;

	<ul style="list-style-type: none"> • формування людської особисті на основі засвоєння дітьми з ООП знань, навичок, цінностей культурної спадщини, накопичених соціумом; • включення дітей з ООП у соціокультурний простір класу, школи, громади, держави;
Виховна	<ul style="list-style-type: none"> • формування позитивного і толерантного ставлення суспільства до осіб з ООП як до рівних, створення соціокультурного середовища; • формування у дітей з ООП почуття поваги і власної гідності, усвідомлення, що вони є повноцінними членами суспільства;
Освітня	<ul style="list-style-type: none"> • засвоєння дітьми з ООП системи знань, умінь і навичок, необхідних для розвитку потенціалу та подальшої успішної інтеграції у суспільство;
Економічна	<ul style="list-style-type: none"> • підготовка осіб з ООП до трудової діяльності, розвиток і використання їхнього потенціалу на ринку праці; • зменшення кількості громадян, що перебувають на соціальному забезпеченні у держави.

Для створення безпечного освітнього середовища, яке відповідає усім потребам і можливостям для дитини з особливими потребами і розглядається інклюзивна освіта.

1.3. Основні аспекти створення інклюзивного освітнього середовища в умовах війни

Перед Україною нині постала низка викликів, кожний з яких можна назвати історичним за масштабами та значенням для майбутньої долі держави. Українське суспільство зараз зацікавлено в освітніх лідерах, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах динамічних змін, зокрема в умовах воєнного стану.

Інклюзія під час війни також стикається з новими викликами. Перед українськими педагогами, зокрема закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, постало нелегке завдання: організувати освітній процес в умовах впливу травматичних подій та небезпеки, нових міграційних реалій, матеріально-технічних проблем та невизначеності освітніх і соціальних перспектив.

Війна в Україні обумовила зміни соціальної реальності дітей і відповідно актуалізувала потребу адаптації до нового соціального середовища. Діти, які опинилися в умовах війни, мають узгодити власні потреби, бажання й очікування з реальними можливостями й умовами соціального середовища, в якому вони опинилися.

Учителям невдовзі доведеться навчати дітей, які через поранення мають особливі освітні потреби. Таку саму специфіку деякі учні мають через ПТСР (наприклад, не здатні розмовляти через психологічну травму). Крім того, педагоги будуть змушені шукати підхід до тих дітей з ООП, стан яких значно погіршився через бойові дії.

Всі діти повинні соціалізуватися у закладі освіти. В умовах війни, коли навчання в більшості закладів освіти відбувається дистанційно, складно створити відчуття залученості до освітнього процесу та врахувати особливості нервової системи, здібності, потреби та вподобання учнів.

Ми всі сподіваємося, що війна дуже скоро закінчиться! Тому ми повинні створювати освітній простір для дітей і зацікавлювати їх і надавати повноцінне навчання. Кожна дитина індивідуальна, ми повинні враховувати це і взаємодіяти з батьками.

Хочемо зазначити, що під категорію дітей особливими потребами підпадають не тільки учні з інвалідністю, а й внутрішньо переміщені особи, діти-біженці та діти, які потребують нашого захисту, люди, які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів, учні з особливими мовними освітніми потребами (наприклад, ті, які

здобувають загальну середню освіту мовами, що не належать до слов'янської групи мов) тощо.[24].

Ми можемо говорити, що діти, які внутрішньо переміщені особи. – це також інклюзивні діти. Їм потрібно допомогти соціалізуватися в нових школах, тому що вони багато чого пережили і їм може буде важко. Саме вчителі намагаються створити освітнє середовище, щоб дитині подобалося відвідувати школу або заходити на дистанційне навчання.

На даний час дуже багато учнів є внутрішньо переміщені особи. Саме найважче це дітям з особливими потребами, пристосуватися до школи, до однокласників. Багато хто з батьків хочуть відати дитину до офлайн навчання. Багато батьків вважають, що дистанційне навчання не так багато дає знань, як ходити до школи. Звичайно діти, які мають важкі захворювання їм більше користі принесе навчання в соціумі. Тобі всі батьки повинні, тому після обізнаності їм не зможуть відмовити. Для того, щоб дитину з особливими освітніми потребами прийняли до інклюзивного класу буде достатньо одного з батьків заяві і довідку, що ви є ВПО.

Діти, які виїхали за кордон, також можна віднести до дітей з інклюзією. Багато в яких країнах Європи освіта є обов'язкова. Кожна дитина повинна відвідувати школу, якщо дитини не відвідує школу можна отримати штраф. Якщо дитина пропускає уроки, то прийде перевірка і може виписати санкції. Не зважаючи на те, батьки вимушені шукати для своїх дітей якнайшвидше школу, щоб занурити їх в освітнє середовище школи, але це найчастіше таке середовище неадаптоване під таку категорію дітей. Особливо важко тим дітям, які не розуміють мови. Звідси розгубленість, депресія.

Утім, у цих же країнах інклюзія на досить високому рівні, тож, можливо, плюси збалансовують мінуси. Чимало родин лише нині розібралися у системах освіти країн, де проживають. І якщо спочатку йшлося про школу «аби взяли, будь-яку, це на місяць», на наступний навчальний рік вже шукають найкращі з доступних варіанти. Краще перервати ефективне навчання, коли

війна скінчиться, та повернутися додому, ніж втратити час і мотивацію дитини до занять [21].

Хвороба це не означає, що дитина вже є інвалід. Всім дітям потрібно надавати освітні послуги, тому ми повинні відійти від старих стереотипів. І навчити педагогічних працівників як працювати з дітьми з освітніми потребами не зважаючи на будь яку хворобу дитини.

Інклюзивне навчання в собі являє навчання дітей з особливими потребами і зі здоровими дітьми. І пояснювати, що діти з інклюзією такі самі як і здорові діти, але навчаються трохи по іншому.

Якщо звернутися до літератури, то можна проаналізувати, що діти не можуть бути виокремлені від інших дітей. Вони повинні робити, навчатися все однакове, але дитині з особливими потребами допомагає вчителя помічник (при необхідності) [23].

На жаль, повної картини не має, що відбувається під час війни, але зрозуміло, що найбільше страждають діти з освітніми проблемами. На жаль, під час війни мало хто контролює інклюзію. Основною проблемою є те, що вчителі виїхали за кордон і не вистачає вчителів, а помічником вчителя ніхто не хоче іти працювати, тому що мала заробітна платня. Якщо на початку війни всі діти навчалися онлайн, то в 2023/2024 навчальному році багато шкіл вийшли на очне навчання.

Створити безпечне освітнє середовище – одне з першочергових завдань закладу освіти, особливо під час війни. Кожна школа робить все можливе, щоб діти навчалися в умовах війни. Створюються комфортні умови і знаходять підхід до кожного учня.

Безумовно, наразі ми можемо спостерігати те, що діти з особливими потребами привносять у дитячі спільноти різний життєвий досвід, пережитий в умовах війни. І для успішної інтеграції таких дітей у дитячі спільноти слід проаналізувати та врахувати сприятливі умови та проблеми, які можуть виникнути під час інтеграції тієї чи іншої дитини.

До війни питання інклюзії привертало значну увагу українських освітян. Так, за день до початку повномасштабного вторгнення з'явився перший навчальний посібник для спілкування «Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами».

Унаслідок війни діти потребують більш уважного ставлення. Дуже важливо дотримуватися коректної термінології та не наголошувати на пережитому травматичному досвіді.

Попри всі труднощі, які виникли у зв'язку з організацією дистанційного навчання під час війни, є й певні успіхи. «Учні з особливими освітніми потребами не втратили набутих умінь та навичок, соціалізації, академічних знань. Для прогресу разом працюють команди фахівців, дітей та батьків. Сильні сторони кожної дитини, які ми визначили раніше, допомагали нам добирати завдання, в яких кожен учень проявляв себе успішним. [14].

Агресія РФ проти України зумовила такі основні виклики в освіті дітей з особливими освітніми потребами:

1. Потреба в упровадженні нових підходів до навчання, оскільки багато дітей з особливими освітніми потребами були змушені змінити місце проживання, зокрема виїхати за кордон.

2. Необхідність створення відповідних умов навчання в місцях перебування дітей з ООП з урахуванням нових безпекових умов.

3. Руїнування та пошкодження мережі інклюзивно-ресурсних центрів, закладів освіти з інклюзивними групами й класами, спеціальних закладів освіти, розграбування, зруйнування або залишення в місцях проживання засобів навчання для дітей з ООП.

4. Зростання внаслідок військових дій чисельності дітей, що потребують підтримки в освітньому процесі, зокрема за рахунок дітей, які дістали поранення, психологічні травми, стали жертвами насильства або його свідками.

5. Погіршення стану дітей, які вже мали особливі освітні потреби, через психологічну травму, що потребує розроблення та забезпечення нових підходів до освіти зазначеної групи дітей.

6. Неготовність педагогічних працівників надавати підтримку дітям з ООП, чий стан ускладнився внаслідок психологічних чи фізичних травм, спричинених військовими діями.

7. Забезпечення роботи інклюзивно-ресурсних центрів у нових умовах відповідно до потреб.

8. Забезпечення надання корекційно-розвиткових і психолого-педагогічних послуг відповідно до потреб, незалежно від місця проживання дитини.

9. Забезпечення освітніх послуг для дітей, які перебувають на лікуванні або реабілітації в закладах охорони здоров'я, у т. ч. дітей, які постраждали внаслідок бойових дій [24].

Війна додала дуже багато роботи освітянам, батькам учнів та іншим учасникам навчально-виховного процесу. Для того, щоб діти з інклюзією також повноцінно навчалися в школі і вчилися жити в повсякденному житті. Вчителям разом з помічниками потрібно заново навчитися справлятися з дітьми з інклюзивними дітьми. Відомо, що більшість методик навчання дітей з особливими освітніми потребами — специфічні. Для кожного виду порушення є спеціальні методи, які допомагають повноцінно навчатися. Наприклад, шрифт Брайля чи дактильна абетка тощо. Зауважимо, що існують певні аспекти роботи, які допомагають нашим педагогам створити комфортне та безпечне інклюзивне середовище, а саме: розуміння, що кожен учень не залежно від його особливостей має стати важливим для учнівського колективу; акцентувати увагу на сильних сторонах дитини; застосовувати різнорівневі завдання та комунікаційні ігри, поліпшувати мотивацію дитини через можливість впоратися із завданням і досягти успіху [8].

Зазначимо, що у час війни, коли самі педагоги змушені розв'язувати, окрім освітніх питань, ще й завдання власної безпеки та психоемоційного

стану, можливостей для навчання дітей з ООП стало ще менше. Звичайно батькам важко самотійно проводити або слідкувати за дитиною коли ідуть корекційні завдання . Можна запропонувати батькам більше , щоб дитина спілкувалася з однокласниками або з дітьми свого віку. Якщо батьки мають бажання, то можна водити дитину на корекційні заняття до спеціалістів [15].

Як уже зазначалося, з метою забезпечення умов для навчання осіб з ООП під час війни постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2022 № 483 було внесено зміни до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти та Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Зокрема, на період дії воєнного стану було розширено можливості щодо організації інклюзивного навчання дітей з ООП, а саме:

- надано можливість застосування дистанційно-очної (змішаної) форми здобуття освіти в інклюзивних класах ЗЗСО;

- спрощено процедуру зарахування осіб з ООП на навчання на підставі копії документа, що посвідчує особу (в разі наявності), та висновку;

- знято обмеження щодо граничної чисельності дітей з ООП в одному інклюзивному класі чи групі; - дозволено проводити засідання команди психолого-педагогічного супроводу особи з ООП у режимі онлайн та/або в змішаному очно-дистанційному форматі, із залученням фахівців інклюзивно-ресурсного центру, які брали участь у проведенні комплексної оцінки;

- надано можливість залучати до надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, педагогічних працівників закладу освіти, зокрема з числа тих, що були вимушені змінити своє місце проживання (перебування) та/або місце роботи внаслідок збройної агресії російської федерації [13].

Кабінет Міністрів України дуже спростив батькам і вчителям роботу з документами. Отже, держава дуже переймається за дітей з особливими потребами і хоче, щоб вони повноцінно навчалися за тією формою, яку вибрали (очне, дистанційне).

Також станом на 1 серпня 2022 р. МОН було підготовлено:

- проєкт постанови КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо окремих питань діяльності спеціальних закладів загальної середньої освіти» (направлено до Міністерства юстиції України);

- проєкт постанови КМУ «Про внесення змін до Державного стандарту базової середньої освіти» (направлено до Міністерства юстиції України); - проєкт наказу МОН «Про затвердження Порядку утворення та умов функціонування спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти» (підготовлено для направлення на погодження до центральних органів виконавчої влади);

- проєкт наказу МОН «Про затвердження Порядку надання логопедичних послуг в системі освіти» (підготовлено для направлення на погодження до центральних органів виконавчої влади);

- проєкт наказу МОН про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового переліку допоміжних засобів для 126 навчання (спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку) осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в закладах освіти» від 23.04.2018 № 414;

- проєкт Типової програми спеціальної підготовки асистентів учня (дитини) (підготовлено для направлення до наукових установ). Міністерством освіти і науки України надано роз'яснення та рекомендації щодо організації освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану в листах:

- «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану» від 28.03.2022 № 1/3710-22;

При опрацюванні даного матеріалу можна побачити, що держава справді переживає за дітей. Багато запланованих проєктів, які будуть надавати

навчання дітям з інклюзією. Зрозуміло, що під час війни потрібно більше уваги приділяти психологічним розладам дитини.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що інклюзивне освітнє середовище представляє собою поєднання освітнього, фізичного, психологічного аспектів та створення атмосфери спокійного прийняття відмінностей інших людей. Створення інклюзії у сфері освіти передбачає розробку широкого спектру навчальних стратегій для заохочення дітей навчатися, і щоб урок був цікавий та продуктивний для дітей з особливими потребами і для інших. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Для створення необхідних умов для повноцінного навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах освіти необхідна підтримка з боку держави через професійну мобільну підготовку педагогічних працівників, надання їм практико-орієнтованого матеріалу в ході здобуття освіти з урахуванням потреб дитини, нозології захворювання.

Для створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни існують наступні проблеми: недосконала теоретична база інклюзії середньої школи, багато неадаптованих напрацювань для початкової школи, відсутність певного практичного матеріалу для застосування у базовій школі. У мирний час на перше місце в інклюзивному освітньому середовищі виходили педагогічні та соціальні аспекти інтеграції дітей з особливими потребами в дитячу спільноту дітей, в умовах війни надважливими стали психологічні аспекти інтеграції учнів з особливими освітніми потребами.

В умовах війни створення інклюзивного освітнього середовища є однією з навчальних стратегій для більш гнучкого реагування на розмаїття потреб учнів.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У БАЗОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Етапи емпіричного дослідження

В теоретичній частині роботи були розглянуті науково-педагогічні засади створення інклюзивного освітнього середовища.

Метою емпіричної частини нашого дослідження є вивчення передумов формування інклюзивного освітнього середовища у базовій школі під час війни.

Задля досягнення поставленої мети нашого дослідження були сформульовані наступні завдання:

1. Відібрати комплекс методів та методик, що досліджують показники інклюзивного середовища та тих характеристик, що визначають можливість або є бар'єрами його створення.
2. Провести емпіричне дослідження за допомогою відібраних методик.
3. Для вивчення характеру взаємозв'язків між досліджуваними показниками провести кількісний (кореляційний) аналіз отриманих даних.
4. Охарактеризувати стан інклюзивного освітнього середовища у базовій школі під час війни.
5. Розробити педагогічні рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища.

Поставлені завдання визначили хід емпіричної частини роботи, який включав три етапи: підготовчий, діагностичний та аналітико-інтерпретаційний (математико-статистична обробка та інтерпретація отриманих даних).

На підготовчому етапі підбирався комплекс методик, адекватних предмету дослідження, до якого увійшли: методика оцінка агресивності у відносинах А. Ассингера, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Розроблено анкету для директора / вчителів з визначення параметрів інклюзивного освітнього середовища в базовій школі та анкету для учнів базової школи щодо їх суб'єктивної оцінки інклюзивності та комфортності освітнього середовища в базовій школі (додатки В, Д).

Опис методик, що використовувались в емпіричній частині дослідження, наведено нижче.

Всі відібрані методики відповідають наступним вимогам:

1. Відповідність методик меті та предмету емпіричного дослідження.
2. Заданість процедури проведення у вигляді однозначного набору дій з подальшою їх квантифікацією.
3. Достатня репрезентативність, надійність валідності та об'єктивність тесту.
4. Чіткість та однозначність інструкції.

У дослідженні взяли участь 32 осіб у віці 10-11 років, учні 5-х класів Одеського ліцею №118 Одеської міської ради.

На діагностичному етапі дослідження була проведена діагностика досліджуваних за обраними методиками.

На аналітико-інтерпретаційному етапі здійснено кількісний та якісний аналіз даних з наступною інтерпретацією отриманих результатів відповідно до поставлених завдань емпіричної частини нашого дослідження.

2.2 Методи та методики емпіричного дослідження

Розглянемо обрані методики діагностики показників адаптації учнів при переході до навчання у базовій школі більш детально.

Методика оцінки агресивності у відносинах А. Ассінгера

За допомогою тесту ,ми можемо визначити чи коректно людина себе веде у відношенні до інших людей ,як вона спілкується з ними. Для більшої об'єктивності відповідей можна провести взаємооцінку, коли колеги відповідають на питання один за одного. Це допоможе зрозуміти, наскільки вірна їх самооцінка. Тест додається в (додаток А). Після того як людина пройшла тест, потрібно зробити обробку матеріалу і підрахувати суму балів.

45 і більше балів - людина дуже агресивна і може бути неврівноважена і жорстока до інших людей.

36 - 44 бали - людина не дуже агресивна і може бути успішною по житті, вона достатньо самовпевнена в собі.

35 і менше балів - людина миролюбива, можливо, недостатньо впевнена у своїх силах і можливостях.

Внаслідок підрахунку балів можна визначити потенціал людини щодо прояву агресії, провокації ситуацій зіткнення з іншою людиною (або у фізичному, або у метальному сенсі) та можливості заспокоїтися при цьому [16].

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Методика «Ціннісні орієнтації» розроблена Мілтоном Рокичем як тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Тест дозволяє визначити змістову сторону людини і її особистість і до чого як вона відноситься до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і чим мотивується людина по життю, основу життєвої концепції і «філософії життя».

Краще проводити індивідуально тестове завдання. Але можна провести тестові завдання і в групі або класі. Учневі будуть представлені два списки з переліком цінностей в кожному списку по 18 цінностей. У списку написані цінності в будь якого порядку, а дитина повинна написати свій порядок цінностей так як вона вважає за потрібним. Тест додається в додатку В.

Під час аналізу цінностей потрібно звернути увагу на змістові блоки. Цінності бувають: конкретні і абстрактні, цінності особистого життя, професійної самореалізації. А цінності спілкування, конформістські, альтруїстичні, самостверджувальні та цінності прийняття – це інструментальні цінності [17].

Висновки до розділу 2

Емпіричне дослідження організовано з метою визначення характеристик інклюзивного освітнього середовища та передумов його створення у базовій школі під час війни. Логіка проведення дослідження передбачає три етапи: підготовчий, діагностичний та аналітико-інтерпретаційний.

Для досягнення поставленої мети був сформований певний комплекс діагностичного інструментарію, до складу якого увійшли: методика оцінки агресивності у відносинах А. Ассингера, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

Визначено базу дослідження та сформовано вибірку. Емпіричне дослідження проводилось на базі Одеського ліцею №118 Одеської міської ради. У дослідженні приймали участь учні 5-х класів у віці 10-11 років. Загальна кількість досліджуваних учнів становила 32 особи.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У БАЗОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Аналіз результатів оцінки інклюзивності освітнього середовища у базовій школі

На сучасному етапі реформування системи освіти інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах впровадження набула особливої актуальності. Результати наукових досліджень підтверджують, що всебічний та гармонійний розвиток кожної особистості – активний процес, підґрунтям якого є фізична, психічна та соціальна адаптованість.

У нашому дослідженні інклюзивного середовища у базовій школі розглядається як процес взаємодії учнів 5-х класів та освітнього середовища базової школи, в результаті якої формується оптимальне співвідношення знань, умінь, можливостей, здібностей учнів, отриманих на попередньому етапі здобуття освіти, та нових умов освітньої системи.

Для аналізу характеристик освітнього середовища в базовій школі ми використовували методи спостереження, бесіди та анкетування. Була запропонована розроблена нами анкета для директора школи. Відповіді представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Аналіз освітнього середовища в базовій школі (за відповідями на «Анкету для директора»)

<i>Запитання</i>	<i>Так</i>	<i>Ні</i>
Чи навчаються в школі діти з особливими потребами?	+	
Чи є в школі пандус?		+

Чи є асистент вчителя у класах, де навчаються діти з особливими освітніми потребами?	+	
Чи є парковка з особливими місцями для інвалідів?		+
Чи є дренажні чи водозбірні ґратки біля входу до школи?	+	
Чи є у школі тамбур?	+	
Чи є наліпки на стіні (наприклад, з використанням шрифту Брайля або інші)?		+
Чи є ліфт чи підйомники?		+

За результатами анкети можна побачити, що у школі, яка є базою нашого дослідження, тільки на 50% створене інклюзивне освітнє середовища в частині фізичного простору.

Була проведена також анкетування учнів 5-х класів. Брали участь 30 дітей. У анкеті 12 запитань. Розглянемо надані відповіді.

На запитання «Чи відчуваєш ти себе безпечно у школі?» діти відповіли «так» - 98%, «ні» - 2%. Небезпечно себе у школі почувають два учня: Ігор П. та Іван Л. Це діти з особливими освітніми потребами. Отже, діти, які потребують певних умов для інтеграції в загальний освітній простір, відчувають певні загрози і занепокоєння в школі.

На запитання «Чи відчуваєш ти, що вчителі під час навчання намагаються враховувати твої освітні потреби?» Майже весь клас 99% відповіли, що враховують освітні потреби, тільки одна дитина написала, що не враховують.

Всі 100% дали відповідь, що достатньо зрозумілим та зручним для них є розташування навчальних матеріалів, інформаційних стендів у класі.

На питання «Чи легко тобі зорієнтуватися при пересуванні по школі?» 99% написали, що легко, але одна дитина відповіла, що не легко.

Дівчинка, яка написала, що їй не легко, не є дитиною з освітніми потребами. Тому вчителю потрібно дізнатися в чому проблема, а можливо, дитина потребує врахування її індивідуальних особливостей, але ніхто не звертав раніше на це увагу.

На питання «На що саме ти звертаєш увагу найбільше, коли пересуваєшся по школі? Чому?» багато дітей не написали відповіді. Але є діти, які написали відповіді: «стеля», «туалет», «стіни», «малюнки», «стіл», «парти», «підлога».

І справді, в школі стіни розмальовані тільки там, де навчаються молодші діти. Стенди є на кожному поверсі, на них є малюнки з різної тематики. Парта та стіл у коридорах стоять на кожному поверсі і там чергують вчителі.

Всі 100% дітей відповіли, що можна без перешкод користуватися меблями, обладнаннями, які є в кабінеті. І це чудово, що діти мають чим зайняти себе на перерві. І вони всі разом можуть грати і залучати до гри дітей з особливими потребами.

На питання «Чи можеш ти дійти без перешкод до кабінету або іншого приміщення школи?» майже всі діти (99%) відповіли, що можуть. Але одна дитина відповіла «ні». Причина не відома, але школа, на базі якої проводилось анкетування, інших приміщень не має. Всі кабінети та спортивна зала в одному приміщенні.

Запитання, на яке відповіді дітей різні – «В якому приміщенні у школі ти відчуває себе особливо комфортно?». Учні відповіли: «класна кімната» - 79%, «коридор» - 21% опитуваних.

Якщо дитина спокійна і може зайняти себе в класі, то вона відчуває комфорт у класній кімнаті. Але є діти, в яких багато енергії і вони бігають по коридору. Ми можемо побачити, що спокійних дітей більше в класі, чим енергійних.

На питання «Чи відчуваєш ти, що до тебе ставлення з боку учнів таке саме, як і до інших в класі?» 98% учнів написали, що таке саме, але 2% написали «ні». Діти, які дали заперечувальну відповідь – це діти з особливими

потребами. Можна зробити висновок, що вони відчують певну відокремленість, що й створює для них дискомфорт у класі.

На питання «Чи відчуваєш ти, що до тебе ставлення з боку вчителя таке саме, як і до інших учнів класу?» 98% учнів написали «так», але ті ж діти з особливими освітніми потребами написали «ні». Можна зробити висновок, що вчителі виокремлюють дітей з особливими потребами, тому вони і відчувають дискомфорт у класі.

Отже, можна сказати, що вчителі виокремлюють дітей з особливими освітніми потребами, а учні беруть приклад з вчителя і також ставлять дещо упереджено до дітей з особливими потребами. Можна зробити висновок, що вчителі базової школи не готові працювати з дітьми з особливими освітніми потребами. Тому в класі не створено повноцінне інклюзивне освітнє середовище.

В цілому, на основі проведеного анкетування та спостереження можна констатувати той факт, що як в школі в цілому, так і в окремому класі, не створено безпечного інклюзивного середовища.

3.2. Показники агресивності та ціннісних орієнтацій у нормотипових дітей та учнів з особливими освітніми потребами

З метою отримання більш повної інформації про особливості поведінки та формування особистості учнів 5-х класів, що навчаються в умовах певного освітнього середовища, була проведена діагностика за допомогою методики оцінки агресивності у відносинах А. Ассингера. За допомогою тесту можна дізнатися чи легко людині спілкуватися з оточуючими людьми і чи коректно себе веде людина. Для більш ефективного оцінювання можна зробити самооцінку, діти відповідають на питання один за одного. Це дасть змогу зрозуміти, яка самооцінка в людини.

Також ми використали ще одну методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Тест спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери

людини. Ціннісні орієнтації дають змогу визначити як людина відноситься до навколишнього середовища, який світогляд, яка мотивація життя, як людина ставиться до себе, яка основна концепція її життя.

Середнє арифметичне за шкалою А. Ассінгера – 0,48, що вказує на середній рівень агресивності у класі. Таким чином, в класі є більш агресивні діти і менш агресивні діти. Агресивність — ситуативний стан, який характеризується афективними спалахами гніву чи злоби та імпульсивними проявами поведінки, спрямованими на об'єкт фрустрації, що став причиною конфлікту. Якщо порівняти дітей з особливими потребами та інших дітей, то саме ці діти відрізняються високим рівнем агресивності (1 бал та 0,84 бала). Отже, діти з особливими освітніми потребами дуже агресивні. У нормотипових учнів рівень агресивності нижче. Лише 2% учнів мають також результат 0,9 бала. Ці учні є надмірно агресивними і при цьому нерідко бувають неврайнованими і жорстокими по відношенню до інших. А всі інші діти мають низький рівень агресивності.

За результатами дослідження можна побачити, що більшість дітей надмірно миролюбиві, що обумовлено недостатньою упевненістю у власних силах і можливостях. Дитина з особливими освітніми потребами інколи веде себе дуже агресивно і важко її заспокоїти.

Таким чином, саме діти з особливими освітніми потребами є чутливими щодо якостей освітнього середовища, їм складніше впоратися з власною агресивністю, адаптуватися до оточення та інтегруватися у колектив. З іншого боку, прояви агресивності дітей з ООП відштовхують однолітків і призводять до ізоляції. Такі аспекти взаємодії стають ще одним бар'єром у створенні інклюзивного освітнього середовища в класі.

Розглянемо результати діагностики ціннісних орієнтацій учнів 5-го класу базової школи. На рис. 1 наочно показані рівні розвитку термінальних цінностей учнів (за моделлю М. Рокича).



Рис. 3.1. Рівні розвитку термінальних цінностей у учнів 5-х класів

Примітка. Умовні скорочення: 1 - активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя); 2 - життєва мудрість (життєвий досвід людини); 3 - здоров'я (фізичне і психічне); 4 - цікава робота; 5 - краса природи і мистецтва ; 6 - любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною); 7 - матеріально забезпечене життя (наявність грошей у людини); 8 - наявність хороших і вірних друзів; 9 - суспільне покликання (повага всіх людей); 10 - пізнання (можливість побачити світ); 11 - продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей); 12 - розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення); 13 - розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків); 14 - свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках); 15 - щасливе сімейне життя; 16 - щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому); 17 - творчість (можливість творчої діяльності); 18 - впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

За результатами дослідження можна побачити, що учні 5-го класу поставили на перше місце цінність продуктивного життя, що вказує на стремління до максимально повного використання своїх можливостей, сил і

здібностей. Учні демонструють розуміння важливості гарного навчання, розкриття своїх здібностей, розвитку компетентностей для вирішення життєвих завдань. Друге місце серед термінальних цінностей займає творчість (можливість творчої діяльності). Учні налаштовані на творче самовираження, втілення своїх мрій, фантазій, опанування творчими видами діяльності. На третьому місці - впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів). В школі та вдома сучасних дітей вчать бути впевненими в собі, створюють умови для самопізнання та самоствердження. Четверте місце посідає цінність пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток), діти цінують можливість навчатися і пізнавати світ. П'яте місце – це щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому). Цей результат свідчить про формування гуманістичного світогляду у учнів, що позначається у намаганні покращити життя людства.

Перелік переважаючих термінальних цінностей вказує на орієнтації учнів 5-го класу на щасливе, діяльне життя, зацікавленість у навчанні і розширенні знань, у розвитку своїх здібностей, творчих намірів та утвердженні впливу на інших людей. Разом з тим, цінність гарних міжособистісних стосунків, дружби та спільності є дещо зниженою, не зважаючи на те, що підлітковий вік сензитивний саме для розвитку взаємин з однолітками. Цікавим фактом є вкрай низька цінність здоров'я у вибірці досліджуваних. Цей факт є, вочевидь, відображенням певної неуваги до питань фізичного, психічного, соціального здоров'я в шкільному просторі. Не зважаючи на те, що у класі навчаються діти з особливим освітніми потребами, що мають певні порушення здоров'я. Не сформованість цінностей дружби та здоров'я також є бар'єром розвитку інклюзивного освітнього середовища в класі, що став базою нашого дослідження.

На рис. 2 наочно показані рівні розвитку інструментальних цінностей учнів 5-го класу (за моделлю Рокича).

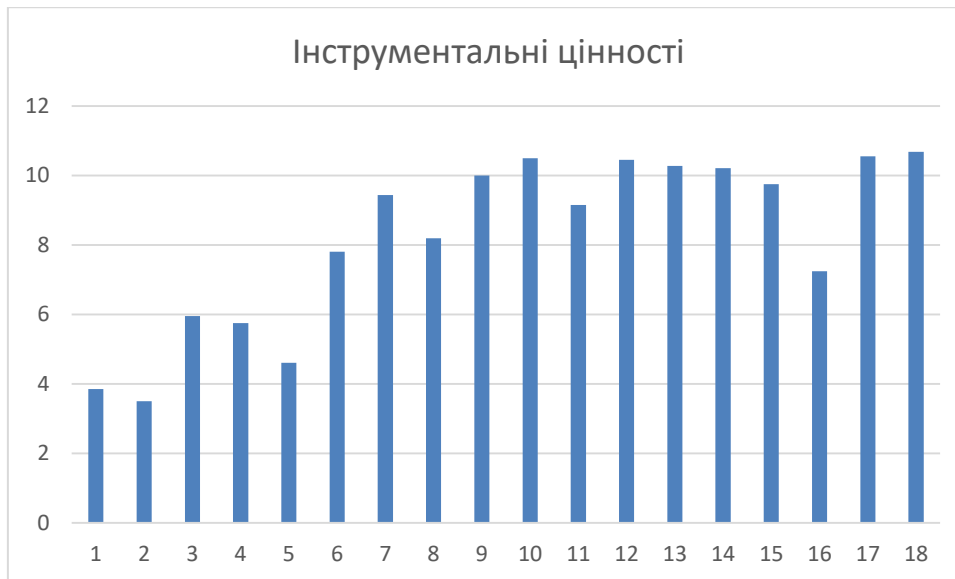


Рис. 3.2. Рівні розвитку інструментальних цінностей у учнів 5-х класів

Примітка. Умовні скорочення: 1 - акуратність (охайність), вміння тримати свої речі, тримати в порядок свої справи; 2 - вихованість (мати гарні манери); 3 - високі запити (хотіти жити за високими запитами); 4 - життєрадісність (гарний гумор у людини); 5 - старанність (акуратний); 6 - незалежність (самостійно приймати рішення); 7 - непримиренність до недоліків у собі та інших; 8 - освіченість (розумна людина); 9 - відповідальність (людина завжди тримає своє слово); 10 - раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення); 11 - самоконтроль; 12 - сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів; 13 - тверда воля (змогти настояти на своєму, не злякатися перед труднощами); 14 - терпимість (вміння вислухати людину і прощати її); 15 - широта поглядів (зрозуміти та приймати і поважати чужу точку зору , звички, погляди та смаки іншої людини); 16 - чесність (правдивість, щирість); 17 - ефективність у справах (працьовитість у своєї роботі, продуктивність у роботі); 18 - чуйність.

За результатами дослідження інструментальних цінностей можна побачити, що учні 5-го класу поставили на перше місце раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення). Учні демонструють розуміння логічно мислити, приймати раціональні рішення.

Друге місце серед інструментальних цінностей сміливість у відстоювання своєї думки, поглядів . Учні налаштовані відстоювати свої думки і погляди. На третьому місці - ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі). В школі та вдома сучасних дітей вчать бути працьовитим і допомагати при необхідності. Саме головне, щоб діти продуктивно працювали у роботі і бачили свій результат. Четверте місце посідає чуйність (дбайливість).

Перелік переважаючих інструментальних цінностей вказує на орієнтації учнів 5-го класу на логічне мислення, відстоювання своїх інтересів, працьовитість, дбайливість. Разом з тим, цінність вихованості є дещо зниженою, не зважаючи на те, що підлітковий вік сензитивний саме для розвитку взаємин з однолітками. Цікавим фактом є вкрай низька цінність охайності у вибірці досліджуваних. Цей факт є, вочевидь, відображенням певної не вміння тримати в порядку речі в шкільному просторі. Не зважаючи на те, що у класі навчаються діти з особливим освітніми потребами, що мають певні порушення здоров'я. Несформованість цінностей вихованості та охайності також є бар'єром розвитку інклюзивного освітнього середовища в класі, що став базою нашого дослідження.

3.3. Педагогічні рекомендації зі створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни

За результатами емпіричного дослідження інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни ми мали змогу переконатися, що створенню інклюзивного освітнього середовища сприяють певні передумови.

На наш погляд, ключовим аспектом створення інклюзивного освітнього середовища в базовій школі в умовах війни є робота щодо подолання бар'єрів у стосунках дітей з різними рівнями здоров'я і різним досвідом проживання війни. Необхідно організовувати різноманітні заходи, де б такі діти об'єднувались у спільній діяльності і вивчали особливості один одного, помічали б сильні і слабкі сторони, пов'язані з помітними особливостями.

Важливо наголошувати на прийнятті один одного та розумінні того, що будь-які особливості є цінними проявами життя і людини.

Необхідно приділити увагу профілактиці агресивної поведінки у учнів базової школи, звертати увагу на прояви недобррозичливості, роздратованості, як по відношенню до дітей з ООП, так і з їх боку по відношенню до нормотипових дітей. Важливим є розвиток комунікативних умінь підлітків, налаштування на пошук взаєморозуміння та розвиток відповідальності кожного учня за результати спілкування, створення комфортних умов для усього класу.

Вчителю необхідно постійно підвищувати кваліфікацію щодо питань інклюзивної освіти та підтримки дітей в умовах війни. Тому слід проходити курси підвищення кваліфікації, брати участь у конференціях та відвідувати різноманітні заходи з професійного розвитку.

Також вчителю важливо аналізувати власні установки та стереотипи щодо різних категорій учнів, боротися з дискримінаційними поглядами, долати соціальні та психологічні бар'єри. Не виділяти учнів з особливими потребами. Вчителям потрібно навчитися не розрізняти учнів.

Вагомою передумовою створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі є виховання певних ціннісних орієнтацій. Цінність гарних міжособистісних стосунків, дружби та спільності, цінність здоров'я створюють важливі засади для формування більш підтримуючих стосунків та інтеграції у спільний простір дітей з ООП.

Обов'язковим є створення універсального дизайну та розумних пристосувань у школі, розбудова безбар'єрного фізичного простору.

Для дітей з особливими потребами потрібно зробити комфортний фізичний простір. Відповідно, мають бути певні плакати, стенди, які слід постійно змінювати до певних свят. Облаштувати в школі пандус. Зробити парковку з особливими місцями для інвалідів. Наклеїти наліпки на стіни. При можливості зробити ліфт.

Організувати інклюзивний клас за потребами дитини. Перш ніж організувати клас, потрібно знати з яким діагнозом дитина. А потім звернутися до літератури і подивитися, що потрібно цій дитині для організації комфортного фізичного простору. На основі вивчення потреб та освітніх можливостей дитини розробити індивідуальну програму розвитку.

Важливо здійснювати ефективну взаємодію з асистентом вчителя. Познайомити увесь клас з функціями, які виконує асистент вчителя.

Отже, використовувати різні підходи можна покращити рівень інклюзивного середовища.

Висновки до розділу 3

За результатами анкетування можна сказати, що у школі тільки частково створене інклюзивне середовище. При опрацюванні анкети можна зробити висновок, що вчителька не може зробити освітнє середовище інклюзивним. Тому діти з ООП, які навчаються у класі, відчують себе в школі небезпечно. Інші учні, які навчаються в класі, також виокремлюють дітей з особливими освітніми потребами, не схильні їх інтегрувати у спільну діяльність, тому вони і відчують дискомфорт.

За результатами емпіричного дослідження був здійснений якісний аналіз з наступною інтерпретацією отриманих результатів відповідно до поставлених завдань емпіричної частини нашого дослідження. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що за термінальних цінностей вказує на орієнтації учнів 5-го класу на щасливе, діяльне життя, зацікавленість у навчанні і розширенні знань, у розвитку своїх здібностей, творчих намірів та утвердженні впливу на інших людей. Разом з тим, цінність гарних міжособистісних стосунків, дружби та спільності є дещо зниженою, не зважаючи на те, що підлітковий вік сензитивний саме для розвитку взаємин з однолітками. А за інструментальними цінностями вказує на орієнтації учнів 5-го класу на логічне мислення, відстоювання своїх інтересів, працьовитість, дбайливість. Разом з тим, цінність вихованості є дещо зниженою, не зважаючи

на те, що підлітковий вік сензитивний саме для розвитку взаємин з однолітками.

За результатами проведеного емпіричного дослідження були розроблені педагогічні рекомендації зі створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни. Ці рекомендації спрямовані на створення сприятливих умов для інклюзивного освітнього середовища. Рекомендації враховують передумови, які потрібні для створення інклюзивного освітнього середовища.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що інклюзивне освітнє середовище представляє собою поєднання освітнього, фізичного, психологічного аспектів та створення атмосфери спокійного прийняття відмінностей інших людей. Розвиток інклюзії у сфері освіти передбачає розроблення й запровадження широкого спектра навчальних стратегій для більш гнучкого реагування на розмаїття потреб учнів. Для створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни існують наступні проблеми: недосконала теоретична база інклюзії середньої школи, багато неадаптованих напрацювань для початкової школи, відсутність певного практичного матеріалу для застосування у базовій школі. У мирний час на перше місце в інклюзивному освітньому середовищі виходили педагогічні та соціальні аспекти інтеграції дітей з особливими потребами в дитячу спільноту дітей, в умовах війни надважливими стали психологічні аспекти інтеграції учнів з особливими освітніми потребами.

2. Емпіричне дослідження організовано з метою визначення характеристик інклюзивного освітнього середовища під час війни. Логіка проведення дослідження передбачає три етапи: підготовчий, діагностичний та аналітико-інтерпретаційний. Для досягнення поставленої мети були використані: методика оцінки агресивності у відносинах А. Ассінгера, Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

3. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що за термінальних цінностей вказує на орієнтації учнів 5-го класу на щасливе, діяльне життя, зацікавленість у навчанні і розширенні знань, у розвитку своїх здібностей, творчих намірів та утвердженні впливу на інших людей. Разом з тим, цінність гарних міжособистісних стосунків, дружби та спільності є дещо зниженою, не зважаючи на те, що підлітковий вік сензитивний саме для розвитку взаємин з однолітками. А за інструментальними цінностями вказує на орієнтації учнів 5-го класу на логічне мислення, відстоювання своїх

інтересів, працьовитість, дбайливість. Разом з тим, цінність вихованості є дещо зниженою.

4. За результатами проведеного емпіричного дослідження були розроблені педагогічні рекомендації зі створення інклюзивного освітнього середовища у базовій школі в умовах війни. Рекомендації враховують особливості організації освітнього процесу дітей з різними рівнями здоров'я та різним досвідом проживання війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамюк Н. Б., Андрусина Л. Є., Базилевська О. О. Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка: навч.-метод посібник / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої, Н. О. Макарчук, В. І. Шинкаренко. Київ, 2014. 336 с.
2. Антонюк Л. Формування готовності педагогічних кадрів до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 1. С. 121–123.
3. Архітектурна доступність шкіл: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Байди Л. Ю., О. В. Красюкова-Еннс; колек. авторів: Азін В. О., Грибальський Я. В., Байда Л. Ю., Красикова-Еннс О. В. К., 2012. с.88
4. Ашиток Н. І. Інклюзивна освіта: системний підхід. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2015. С. 11–16.
5. Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В., Буров С Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник, 2012. 216 с.
6. Бойко В. О. Інклюзивна освіта: до питання визначення поняття та особливостей її запровадження. *Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 4. 14 с.
7. Бондаренко В.Г., Клопота О.А. Інтеграція молоді з обмеженими фізичними можливостями в суспільство: громадсько-правові, соціально-психологічні та інформаційно-технологічні аспекти : метод. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 114 с.
8. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. *Рідна школа*. 2017. № 3. С. 10–14.
9. Будяк Л. В. Колупаєва А. А. Впровадження інклюзивного навчання при проведенні реформування в Україні. Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі. Київ: Університет «Україна», 2018. 718 с.

10. Глазкова І. Я. Компетентність майбутнього вчителя у запобіганні та подоланні педагогічних бар'єрів: монографія. Бердянськ: Видавництво О. В. Ткачук, 2013. 416 с.
11. Гладуш В.А., Козлінська А. Кроки запровадження інклюзивної освіти в Україні. *Актуальні проблеми педагогіки*: зб. наук. праць / ДНУ ім. Олеся Гончара, редкол.: В.А. Гладуш та ін. Д., 2017. Вип. 4. с. 39–46.
12. Гладуш В. А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика: монографія. Д.: Пороги, 2012. с. 292
13. Глущенко К. Блог «Інклюзивна освіта в Україні : засади та розвиток». URL:<https://buki.com.ua/news/inkluzyvna-osvita/>
14. Головань Л. П. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами. *Бористен. Д.*, 2012. №10. С. 14–17.
15. Горицька І. Блог «Інклюзивна освіта - що це та як її забезпечити дитині» URL: <https://unicorn.itstep.org/blog/inclusive-education-what-it-is-and-how-to-provide-it-to-a-child>
16. Єцкало І. Інклюзивна освіта в Україні: принципи, переваги для особистості. URL: <https://schoolnavigator.com.ua/uk/posts/inkluzyvna-osvita-v-ukraini>
17. Жаровська О.П., Патріотичне виховання студентів в освітньому-виховному середовищі педагогічного університету. Вінниця 2015, с.15
18. Зоярнюк О.В. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 11. С. 190-193.
19. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник / за заг. редакцією Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В.. / кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С. Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. К., 2012. 216 с.
20. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. К. : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

21. Капська А.Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями : навч. посіб. К. : ДЦССМ, 2003. 146 с.
22. Кобинець Я. Інклюзія під час війни: як підтримати дітей з особливими потребами? URL: <https://osvita.ua/school/method/87002/>
23. Козуля В. Інклюзивне освітнє середовище: сутність та особистості. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/216352/223365>
24. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: «Самміт-Книга», 2017. 326 с.
25. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Київ: АТОПОЛ. 2015. 274 с.
26. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. Дефектологія. 2018. № 4. С. 3–4.
27. Корольчук М. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. 2018. с.1. URL: <https://learning.ua/blog/201809/shcho-take-inkliuzyvna-osvita/>
28. Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір. URL:https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf
29. Кузава І. Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і практика: монографія. Луцьк, ПП Іванюк В. П., 2013. с. 292
30. Креста А., Дж. Блейз, О. Красюкова-Еннз. Інклюзивна освіта : посібник для батьків. К., 2012. 116 с.
31. Лемак М.В., Петрище В.Ю. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник. 2-ге вид., виправл. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
32. Лимар Ю.М. Особливості адаптації учнів до навчання в Новій українській школі. Педагогіка і психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії : зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 19-20 жовт. 2018 р. Одеса, 2018. Ч. 2. С. 41-44.

33. Луценко І. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання.//Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні. К.: ФОП Придатченко П. М., 2007. С. 20-33.
34. Мартинчук О. В. Середовище, що належить дітям: poradnik педагогів закладів дошкільної освіти. Київ, 2019. С.20-22
35. Малишевська І. А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. Особлива дитина: навчання і виховання, 2016. С.125
36. Миронова С. Нова українська школа: Особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах. 2020. С.56. URL.: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiv/NUSH-osoblyvosti-orhanizatsiyi-osvitnoho-protseesu-uchniv-pochatkovoyi-shkoly-v-inklyuzyvnykh-klasakh-Myronova.pdf>
37. Мірошнікова А. Українські діти з особливими освітніми потребами: як навчаються за кордоном? URL: <https://osvitoria.media/opinions/ukrayinski-dity-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy-yak-navchayut-za-kordonom/>
38. Мірошнікова А. Сім прийомів, які допоможуть вчителю інклюзивного класу. URL: <https://osvitoria.media/experience/sim-pryjomiv-yaki-dopomozhut-vchytelyu-inklyuzyvnogo-klasu/>
39. Олійник В.В. Дистанційне навчання в післядипломній педагогічній освіті :організаційно-педагогічний аспект : навч. посібник. К.: ЦППО, 2016. 148 с
40. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: монографія. К. : Педагогічна думка, 2007. 458 с.
41. Полешко Р.А., Щорс В.В. Гуманістичні засади соціально-психологічної роботи в системі інклюзивної освіти технічного ліцею. *Управління школою*. 2018. № 1/3. С. 26–43.
42. Порошенко М.В. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ "Агенство "Україна", 2019. 300 с

43. Полударова А. Л., Щорс В. В. Тиждень інклюзивної освіти. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2011. № 12. С. 2-33.
44. Проскурня А. С. Перфекціонізм та стратегії сімейного виховання як детермінанти виникнення депресивних та тривожних розладів у молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Збірник наукових праць. Сер. «Психологічні науки»*. Херсон : Видав. Дім «Гельветика», 2016. Т. 2, вип. 1. С. 148-152
45. Скрипник Т.В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутистичного спектра: навч.-метод. посіб. К.: Гнозис, 2013. С.60
46. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Л.І. Даниленко*. Київ: Знання, 2007. 128 с.
47. Софій Н., Найда Ю. Середовище, що належить дітям, Київ. 2019. С.158-200.
48. Степанова-Камиш А. Допомога дітям з ООП під час війни. Поради для батьків. URL: <https://nus.org.ua/articles/dopomoga-dityam-z-ooop-pid-chas-vijny-porady-dlya-batkiiv>
49. Таранченко О. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2011.
50. Тютя Марина. Сутність поняття «освітній простір» в психолого-педагогічній літературі. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/90-innovatsiyni-pedahohichni-tekhnohohiyi-v-zahalnoosvitniy-shkoli-teoriya-ta-praktyka-22-liutoho-2019-r/241-sutnist-ponyattya-osvitnij-prostir-v-psikhologo-pedagogichnij-literaturi>
51. Цимбалару А.Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/715281/1>
52. Шкарлет С. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. 2020. С. 44-56. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva->

[konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf](#)

53. Шнайдер В.І., Кулик О.О., Фінько Г.М. Організація індивідуального навчання : методичні рекомендації на допомогу педагогам ЗОШ та спеціальних закладів, реабілітаційних центрів, фахівцям психолого-медико-педагогічних консультацій, педагогам, психологам, батькам. Кам'янець-Подільський, «Абетка-Нова», 2007. 148 с.

54. Щорс В. В. Формування гуманного ставлення до дітей з особливими потребами в учасників навчально-виховного процесу. *Математика в школах України*. 2011. № 32.

ДОДАТКИ

Додаток А

Текст опитувальника

I. Чи схильні Ви шукати шляхи до примирення після чергового службового конфлікту?

1. Завжди.
2. Іноді.
3. Ніколи.

II. Як Ви поведетесь в критичній ситуації?

1. Стримуєтесь.
2. Зберігаєте повний спокій.
3. Втрачаєте самовладання.

III. Яким вважають Вас колеги?

1. Самовпевненим і заздрисним.
2. Доброзичливим.
3. Спокійним і незаздрисним.

IV. Як Ви відреагуєте, якщо вам запропонують відповідальну посаду?

1. Приймете її з деякими побоюваннями.
2. Погодитесь без коливань.
3. Відмовитесь від неї ради власного спокою.

V. Як Ви будете себе вести, якщо хто-небудь з колег без дозволу візьме з Вашого столу папір?

1. Посваритесь.
2. Примусите повернути.
3. Запитайте, чи не потрібне йому ще чого-небудь.

VI. Якими словами Ви зустрінете чоловіка (дружину), якщо він (вона) повернувся(лась) з роботи пізніше за звичайне?

1. «Що тебе так затримало?»

2. «Де ти лазиш допізна»?
3. «Я вже почав(ла) хвилюватися».

VII. Як Ви поведетеся за кермом автомобіля?

1. Прагнете обігнати машину, яка показала вам хвіст?
2. Вам все одно, скільки машин вас обігнало.
3. Помчитесь з такою швидкістю, щоб ніхто не наздогнав вас.

VIII. Якими Ви вважаєте свої погляди на життя?

1. Збалансованими.
2. Легковажними.
3. Вкрай жорсткими.

IX. Що Ви робите, якщо не все вдається?

1. Намагаєтеся звалити провину на іншого.
2. Залишаєте незакінченим.
3. Стаєте надалі обережнішим.

X. Як Ви відреагуєте на фейлетон про випадки розбещеності серед сучасної молоді?

1. «Пора вже заборонити їм такі розваги».
2. «Треба створити їм можливість організовано і культурно відпочивати».
3. «І чого ми стільки з ними возимось?»

XI. Що Ви відчуваєте, якщо місце, яке Ви хотіли зайняти, дісталось іншому?

1. «І навіщо я тільки на це нерви витрачав»?
2. «Видно, що його обличчя шефу більш приємніше».

Список А (термінальні цінності)

1. активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);
2. життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. здоров'я (фізичне і психічне);
4. цікава робота;
5. краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
6. любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
7. матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. наявність хороших і вірних друзів;
9. суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
10. пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);
11. продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
12. розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
13. розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)
14. свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
15. щасливе сімейне життя
16. щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)
17. творчість (можливість творчої діяльності)

18. впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності)

1. акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
2. вихованість (гарні манери);
3. високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
4. життєрадісність (почуття гумору);
5. старанність (дисциплінованість);
6. незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
7. непримиренність до недоліків у собі та інших;
8. освіченість (широта знань, висока загальна культура);
9. відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);
10. раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
11. самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. сміливість у отстаюваннях своєї думки, поглядів;
13. тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
14. терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)
15. широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)
16. чесність (правдивість, щирість)
17. ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
18. чуйність (дбайливість)

Анкета для вчителя/директора

1. Напишіть прізвище та ім'я

2. Ким Ви працюєте у школі?

3. Чи є у в школі/ класі дитина з особливими потребами?

4. Чи є в школі пандус?

5. Чи є асистент вчителя у класах з особливими потребами у класі?

6. Чи є парковка з особливими місцями для інвалідів?

7. Чи є дренажні чи водозбірні ґратки біля входу до школи?

8. Чи є у школі тамбур?

9. Чи є наліпки на стіні (наприклад шрифт Брайля або інші)?

10. Чи є ліфт чи підйомники?

Анкета для дітей

1. Напиши прізвище та ім'я

2. В якому класі ти навчаєшся?

3. Чи відчуваєш ти себе безпечно у школі?

А) Так

Б) Ні

4. Чи відчуваєш ти, що вчителі під час навчання намагаються враховувати твої освітні потреби?

А) Так

Б) Ні

5. Чи достатньо зрозумілим та зручним для тебе є розташування навчальних матеріалів, інформаційних стендів у класі?

А) Так

Б) Ні

6. Чи легко тобі зорієнтуватися при пересуванні по школі?

А) Так

Б) Ні

7. На що саме ти звертаєш увагу найбільше, коли пересуваєшся по школі?

Чому? _____

8. Чи можеш ти без перешкод користуватися меблями, обладнанням, які є в кабінеті?

А) Так

Б) Ні

9. Чи можеш ти дійти без перешкод до кабінету або іншого приміщення школи?

А) Так

Б) Ні

10. В якому приміщенні у школі ти відчуває себе особливо комфортно?

А) Класна кімната

Б) Коридор

В) Спортзал

11. Чи відчуваєш ти, що до тебе ставлення з боку учнів таке саме, як і до інших в класі?

А) Так

Б) Ні

12. Чи відчуваєш ти, що до тебе ставлення з боку вчителя таке саме, як і до інших учнів класу ?

А) Так

Б) Ні